

Związek Polaków na Białorusi

Po rozpadzie ZSRS Polacy z Białorusi utworzyli szereg organizacji i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych w celu kultywowania swej tożsamości narodowej. Do 2005 r. (kiedy został zdelegalizowany przez władze) największą z nich był *Związek Polaków na Białorusi* z siedzibą w Grodnie, który liczył wtedy ok. 20-22 tys. członków. Po nieuznanym przez władze białoruskie wyborze na prezesa ZPB Andżeliki Borys w 2005 r., władze RB wyznaczyły nowy, posłuszny „zarząd” *Związku Polaków na Białorusi* (obecnie kierowany przez Aleksandra Songina), odbierając następnie strukturalom dotychczasowego ZPB większość (15) ufundowanych przez Polskę tzw. *Domów Polskich*. Wobec działaczy uznających zarząd kierowany przez A. Borys zastosowano różne formy szykan i represji. Pomimo presji, *Związek Polaków na Białorusi* prowadzi nadal działalność statutową w sferze kultury i oświaty. 10 grudnia 2016 r. Andżelika Borys została wybrana na prezesa ZPB, zastępując na tym stanowisku Mieczysława Jaśkiewicza. W czasie kolejnego, X Zjazdu ZPB który odbył się online w dniu 20.03.2021 r., została ponownie wybrana na prezesa ZPB.

Przy ZPB działa szereg stowarzyszeń środowiskowych, takich jak: *Stowarzyszenie Żołnierzy Armii Krajowej*, *Stowarzyszenie Polaków Ofiar Represji Politycznych - Sybiracy*, *Stowarzyszenie Kombatantów Polskich*, *Towarzystwo Plastyków Polskich*, *Polskie Towarzystwo Lekarskie*, *Klub Inteligencji Polskiej*, *Towarzystwo Młodzieży Polskiej*, chóry, zespoły artystyczne. Ważna jest działalność liczącego ok. 2.500 członków *Stowarzyszenia Polska Macierz Szkolna*, zajmującego się działalnością oświatową, skierowaną głównie do nauczycieli języka polskiego oraz do młodzieży. Przy PMS działają: *Duszpasterstwo Nauczycieli*, *Klub Studentów Polskich* skupiający stypendystów Semper Polonii, *Wspólnota Młodej Polonii*, *Uniwersytet III wieku* i inne.

Sytuacja mniejszości polskiej na Białorusi – kwestie oświatowe

Od sierpnia 2020 r. obserwujemy jakościową zmianę sytuacji na Białorusi. Reakcją władz na protesty społeczne po sfałszowanych wyborach prezydenckich, stało się zaostrzenie rygorów wobec obywateli i dalsze ograniczenie ich swobód, ze stosowaniem represji włącznie. Akcja zastraszania i podporządkowywania białoruskiego społeczeństwa objęła też przedstawicieli polskiej mniejszości. Na trudną sytuację społeczno-polityczną nałożyła się pandemia i związane z nią ograniczenia.

Zgodnie z przekonaniem o konieczności oddzielenia spraw polonijnych od bieżących zawirowań politycznych, Związek Polaków na Białorusi Andżeliki Borys nie włączył się aktywnie ani w akcje protestacyjne, ani w działalność struktur opozycyjnych, powstałych po wyborach 9 sierpnia.

1. Represje i szykany wobec środowisk polskich

Działania władz białoruskich nie omijają też polskich środowisk (oprócz ostatnich zatrzymań Andżeliki Borys i Andrzeja Poczobuta), w tym oświatowych. Oto przykłady:

- W dniu 12 marca br. zatrzymanie dyrektor Polskiej Szkoły Harcerskiej w Brześciu i jednocześnie prezes Forum Polskich Inicjatyw Lokalnych, pani Anny Paniszewej. Do aresztowania doszło na przejściu granicznym, w czasie powrotu pani Paniszewej z Polski do Brześcia.

- W dniu 4 marca br. pani Irena Biernacka, prezes Oddziału ZPB w Lidzie po raz trzeci stanęła przed sądem i po raz trzeci została ukarana grzywną w drakońskiej wysokości (ok. 470 EUR). Wszystkie grzywny dotyczyły oskarżeń o udział w „nielegalnych manifestacjach”, faktycznie chodziło o publiczne modlitwy przed kościołem.

-3 marca br. ruszył proces pana Igora Bancera - byłego rzecznika ZPB i męża Andżeliki Orechwo szefowej Rady Naczelnej ZPB. Bancera od listopada ub. r. jest przetrzymywany w areszcie lub na badaniach psychiatrycznych w Mińsku.

Według nieoficjalnych źródeł, represjonowanych mogło być już co najmniej 100 działaczy polskich. Wobec zatrzymanych osób formułowane są nielogiczne zarzuty – np. o wywieszenie „nielegalnej” flagi, publiczną modlitwę, o namalowanie napisu, o posiadanie niewłaściwych treści w telefonach., o udział jako publiczność w procesach, za publiczne danie wyrazu emocjom, itp. Jednocześnie w państwowych mediach pojawiają się coraz częściej akcenty antypolskie.

2. Polska oświata na Białorusi

Wg danych MSZ na Białorusi działa prawie 130 ośrodków nauczających j. polski, w których uczy się prawie 12 tys. dzieci. Ponad połowa szkół to szkolnictwo społeczne, w którym naukę pobiera prawie 75% uczniów.

ORPEG kieruje swoich nauczycieli na Białoruś – uczą w Brześciu, Grodnie i Baranowiczach.

Władze Białorusi powracają ostatnio do prac nad zmianami w Kodeksie Oświatowym Republiki Białoruś z zapisami niekorzystnymi dla szkolnictwa mniejszości narodowych. Nowelizacja tego dokumentu jest procedowana z przerwami od 2014 r. Obecny projekt zakłada wprowadzenie w miejsce obecnie obowiązującego obowiązkowego egzaminu maturalnego w języku nauczania (czyli polskim) możliwość zdawania matury w języku urzędowym **lub w języku mniejszości**. Sformułowania użyte w Kodeksie pozostawiają ostateczne decyzje odnośnie do zakresu stosowania języka mniejszości ministerstwu oświaty oraz władzom lokalnym co w **warunkach białoruskich oznaczać może dużą dowolność stosowania w zależności od aktualnego politycznego kontekstu**.

Przeciw projektowi zdecydowanie protestują środowiska polskie, uznając że nowe prawo stanie się „spektakularnym przejawem dyskryminacji przez władze RB polskiej mniejszości narodowej i jej prawa do otrzymywania edukacji w języku ojczystym w ramach państwowego systemu edukacji i oświaty”.

Andrzej Poczobut – członek Zarządu Głównego Związku Polaków na Białorusi, polsko-białoruski dziennikarz, publicysta i bloger związany z Grodnem. Urodzony w Brzostowicy Wielkiej na Białorusi. Ukończył studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Grodzieńskiego im. Janki Kupały. Jest autorem książki „System Białoruś”.

W latach 1999–2001 był wykładowcą prawa w Grodzieńskim Państwowym Koleżu Politechnicznym oraz w technikum prawa i biznesu. Następnie zajął się działalnością dziennikarską. Pracował m.in. w grodzieńskich gazetach „Pahonia”, „Dień”, „Miestnoje Wriemia”, „Głos znad Niemna” oraz ogólnokrajowym dzienniku niezależnym „Narodnaja Wola”. Pełnił funkcję **Redaktora naczelnego**

„Magazynu Polskiego na uchodźstwie” – czasopisma [Związku Polaków na Białorusi](#) pod kierownictwem [Anżeliki Orechwo](#) (wcześniej [Andżeliki Borys](#)). Od 2006 jest korespondentem „[Gazety Wyborczej](#)” w Grodnie.

Jest aktywnym działaczem ZPB od lat 90. XX w. Zawsze twardo opowiadał się za zachowaniem pełnej niezależności organizacji od władz w Mińsku, ale w ramach ustawodawstwa Białorusi. Za działalność społeczną i dziennikarską był wielokrotnie zatrzymywany i aresztowany.

Andżelika Borys – urodzona w Grodnie, ukończyła szkołę średnią w grodzieńskiej wiosce Podlipki, a następnie technikum pedagogiczne w Zamościu i studia na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Po studiach pracowała jako nauczycielka j. polskiego w Odelsku i w Grodnie. Od 1995 członek Związku Polaków na Białorusi, w 1998 została przewodniczącą wydziału edukacji ZPB. Na szóstym zjeździe ZPB w marcu 2005 została, ku zaskoczeniu władz Białorusi, wybrana na prezesa Związku, zastępując na tym stanowisku współpracującego z władzami państwowymi Tadeusza Kruczkowskiego. 12 maja 2005 r. Ministerstwo Sprawiedliwości

Białorusi unieważniło wyniki wyborów dokonanych przez zjazd ZPB, tym samym delegalizując demokratycznie wybrany zarząd organizacji.

A. Borys pełniła funkcję prezesa ZPB do 2010 r. W tym czasie była poddawana ciągłym represjom i naciskowi psychicznemu ze strony władz BY. KGB przesłuchiwało ją ponad 90 razy, kilka razy odbierano jej paszport zagraniczny uniemożliwiając wyjazd z Białorusi, próbowano wytoczyć sprawę kryminalną na podstawie sfałszowanych zarzutów (o przemyt narkotyków), niszczone mienie, grożono jej i jej rodzinie.

14 czerwca 2010 roku ogłosiła rezygnację z pełnionej funkcji prezesa ZPB, motywując to przyczynami osobistymi. Po trzyletniej przerwie, wróciła do działalności w ZPB jako Przewodnicząca Rady Naczelnej ZPB. W grudniu 2016 r. została wybrana ponownie na stanowisko prezesa ZPB, zwyciężając kontrkandydata – dotychczasowego prezesa Mieczysława Jaśkiewicza. 20 marca 2021 podczas X Zjazdu ZPB A. Borys została wybrana na prezesa Związku na kolejną kadencję.

Laureatka wielu nagród i wyróżnień, m.in. Dyplomu Ministra SZ *za wybitne zasługi dla promocji Polski w świecie*, przyznanego w 2011 r., czy nagrody *Polonicus*, w kategorii „Organizacja życia polonijnego w Europie Wschodniej”, przyznanej w 2014 r. przez Europejską Unię Wspólnot Polonijnych.

Podstawy prawne dot. Praw mniejszości W kontekście ochrony praw mniejszości polskiej na Białorusi

Prawo do zachowania własnej tożsamości to jedno z podstawowych praw człowieka. Każdy członek mniejszości narodowej powinien mieć prawo do:

- swobodnego posługiwania się swoim językiem ojczystym w życiu prywatnym i publicznym;

- tworzenia i utrzymywania własnych instytucji, organizacji lub stowarzyszeń o charakterze kulturalnym, oświatowym, religijnym;
- wyznawania i praktykowania swojej religii, w tym także prowadzenia oświatowej działalności religijnej w języku ojczystym;
- ustanawiania i utrzymywania niezakłóconych kontaktów zarówno w obrębie własnej grupy etnicznej w danym kraju, jak i poprzez granice, z obywatelami innych państw;
- dostępu do informacji w języku ojczystym, jej rozpowszechniania i wymiany;
- zakładania i utrzymywania organizacji lub stowarzyszeń w kraju ich zamieszkania, jak również uczestniczenia w międzynarodowych organizacjach pozarządowych.

Te prawa polskiej mniejszości na Białorusi gwarantuje przede wszystkim Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, z dnia 23 czerwca 1992 r. który wprost powołuje się na przepisy prawa międzynarodowego.

Art. 13 mówi: „Umawiające się Strony zobowiązują się do respektowania międzynarodowych zasad i standardów dotyczących ochrony praw mniejszości narodowych, w szczególności zawartych w międzynarodowych paktach praw człowieka, Akcie końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie¹, Dokumentie spotkania kopenhaskiego w sprawie ludzkiego wymiaru² oraz Paryskiej Karcie dla Nowej Europy.”

Akt Końcowy Konferencji wprost mówi, że Państwa (..) na których terytorium znajdują się mniejszości narodowe, będą szanować prawo osób należących do takich mniejszości do równości wobec prawa, dadzą im pełną możliwość rzeczywistego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności, i w ten sposób będą chronić ich uzasadnione interesy w tej dziedzinie.

Zaś Dokument spotkania kopenhaskiego w którym za zasady podstawowe uznano m.in.: poszanowanie praw osób należących do mniejszości stanowi jako części powszechnie uznawanych praw człowieka, zaś korzystanie z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby należące do mniejszości winno przebiegać w warunkach pełnej równości i bez jakiegokolwiek dyskryminacji zaś osoby należące do mniejszości mają mieć prawo swobodnego wyrażania, kultywowania i rozwijania swej tożsamości etnicznej, kulturalnej, językowej lub religijnej.

Dokument ten wprost też określa zobowiązanie państwa w zakresie ochrony mniejszości narodowych do: ochrony tożsamości osób należących do mniejszości narodowych, dążenia państw do stwarzania możliwości nauczania osób należących do mniejszości narodowych ich

---

¹ Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie przyjęty 1 sierpnia 1975 r.

² Dokument spotkania kopenhaskiego w sprawie ludzkiego wymiaru KBWE z 29 czerwca 1990 r.,

języka ojczystego lub w ich języku ojczystym; szanowania praw osób należących do mniejszości w zakresie skutecznego uczestnictwa w sprawach publicznych czy uznania przez państwa szczególnego znaczenia konstruktywnej współpracy międzypaństwowej także w kwestiach dotyczących ,mniejszości.